

KOMMUNIKÁCIÓOKTATÁS A VÁLTOZÓ
TÁRSADALMI, TECHNOLÓGIAI
ÉS GAZDASÁGI KÖRNYEZETBEN

Szerkesztette: Hulyák-Tomesz Tímea

A kommunikáció oktatása 17.

**KOMMUNIKÁCIÓOKTATÁS A VÁLTOZÓ
TÁRSADALMI, TECHNOLÓGIAI
ÉS GAZDASÁGI KÖRNYEZETBEN**

Szerkesztette:
Hulyák-Tomesz Tímea

Hungarovox Kiadó
Budapest, 2025

A kommunikáció oktatása 17.
KOMMUNIKÁCIÓOKTATÁS A VÁLTOZÓ
TÁRSADALMI, TECHNOLÓGIAI ÉS GAZDASÁGI
KÖRNYEZETBEN

Sorozatszerkesztő: Balázs László

Korábbi sorozatszerkesztő:

† H. Varga Gyula (2009–2022)

A Kommunikációs Nevelésért Egyesület és az
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Alkalmazott
Kommunikációtudományi Kutatócsoportjának sorozata.

Szerkesztette: Hulyák-Tomesz Tímea

Lektorálta: Balázs László

© Kommunikációs Nevelésért Egyesület, 2025

ISSN 2062-5804

ISBN 978-963-534-251-8

*Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, a rádió- és televízió-előadást,
a nyilvános előadást, valamint a fordítás jogát az egyes fejezeteket illetően is.*

Tartalom

Kommunikáció, pedagógia és tanári szerepek

Korpics Márta Katalin – Korpics Fanni: Pedagógiai program kommunikációs szempontú vizsgálata egy magyarországi felsőoktatási intézményben.....	9
Kukorelli Katalin – Popkova Tatjana – Bartal Orsolya: A hallgatók és a tanulók teljesítmény iránti igényének szintje..	20
Bernhardt Renáta – Furcsa Laura: Kommunikációs készségek észlelt előnyei üzleti és pedagógiai képzésben résztvevő hallgatóknál – összehasonlító elemzés	35
Molnár Nikoletta: A tanár-diák kommunikáció és a kommunikáció rituális elmélete.....	48

Digitalizáció és mesterséges intelligencia a kommunikációoktatásban

Szőke-Milinte Enikő: Fókuszban az információs műveltség: egy tantermi vizsgálat eredményei.....	65
Dornics Szilvia: A mesterséges intelligencia eszközeinek megjelenése a kommunikáció- és médiatudomány oktatásában	78
Kőkuti Tamás: Menedzsment módszerek oktatásának támogatása a mesterséges intelligencia használatával.....	91

Kommunikáció, retorika, médiatudatosság

Magyar Ágnes: A zenei impulzustól a papírszínházig: egy kreatív-produktív projekt folyamat bemutatása.....	109
Schmidtka Ildikó: Újmédia elemek a tanulás szolgálatában – nagykanizsai gimnáziumi diákok szemszögéből.....	121
Szóllósi Tamás: Egyedi családi kapcsolattartási formák a hazai középiskolák szabályzó dokumentumaikban.....	139

Kommunikáció és kapcsolódás

Pap Ferenc – Szetey Szabolcs – Lehoczky Mária Magdolna – Fehér Ágota: Kölcsönösség és ráhangolódás a pedagógusi kommunikációs készségek fejlesztésében.....	153
Tomori Tímea: Sajátos nevelési igényű tanulók kommunikációs kompetenciája	163
Csébi Fruzsina: A beteg gyermek integrációjának kihívásai az iskolai közösségben: Az empátia és kommunikáció szerepe...	175
Mizerák Eszter: Tudatosság és szükségesség a konfliktuskezelésben – Mediáció.....	185
Demeter Zsuzsa: „Játszani is engedj” – Társasjátékok jégtörő szerepben	201

Középiskolások a média világában

Bene Viktória-Tövisskes Imre: Így írunk mi! – Középiskolások a média világában	211
Oláh Dávid: A magyar diákok kompetenciái. Szociális különbségek, avagy a kreatív írás a készségfejlesztés szolgálatában.	219
A kötet szerzői	231

**KOMMUNIKÁCIÓ, PEDAGÓGIA
ÉS TANÁRI SZEREPEK**

Szerzők: Korpics Márta Katalin

Korpics Fanni

Kukorelli Katalin

Popkova Tatjana

Bartal Orsolya

Bernhardt Renáta

Furcsa Laura

Molnár Nikoletta

**Pap Ferenc – Szetey Szabolcs – Lehoczky Mária Magdolna
– Fehér Ágota**

**Kölcsönösség és ráhangolódás a pedagógusi kommunikációs
készségek fejlesztésében**

A személyiség formálódása találkozások által, az én és a másik kapcsolódásával történik, a kapcsolat minősége és annak megélése hozza létre (Bugán 2019). Pedagógusok számára mindez fontos üzenetet hordoz: nevelői hatásuk is a gyermekek felé irányuló, személyre hangolt figyelemmel, s az ő visszajelzéseikre való ráhangolódással válhat teljessé. Keresztyén nevelők elkötelezettek abban, hogy minden gyermek a számára rendelt utat járhassa, így segítőként legfontosabb szerepük ennek kísérésében és a hozzá kapott képességrendszer kibontakoztatásában van (Roeleveld–Kalkman–De Kool 2012).

Kutatásunk során református hittanoktatókra mint segítőkre tekintünk, akik kommunikációjuk által a gyermekek lelki egyensúlyának támogatásában bibliai értékek közvetítésével vesznek részt. A szeretet e segítő kapcsolatnak közvetlen kísérője, „a bátorítás [pedig] ... a szeretet kifejezése” (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018: 182), a valakihez tartozás élményét, keresztyén értékek és életrend követését is erősíti.

A pedagógusok hatékonyságát megsegítheti, ha a gondoskodásukra bízott gyermekek nevelését interaktív folyamatként tekintik (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018): mélységét csak kölcsönös személyes kapcsolatrendszer alapozhatja meg, fontos áthatnia az oda-vissza irányuló érzékeny figyelemnek. Pedagógushallgatóink körében végzett kérdőíves kutatásunk megerősítette: a kölcsönösség kifejezése a kommunikációban fontos cél számukra, ám megvalósítása nem könnyű, hisz elsődlegesen saját átadandó üzeneteikre fókuszálnak, ám a gyermekek válaszreakcióinak követése, és az azokra hangolt további üzenetátadás már nehezebb. Tanulmányunkban

a válaszokra is építve tekintjük át a fejlesztés lehetőségeit, hiszen megerősíthetjük: minden mondat és reakció „egy kis tükördarab a másik számára” (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018: 180), s a bizalmi kapcsolat a pedagógussal a gyermekek önmagukban való bizalmát, ezzel képességeik megélését is gazdagítja.

A kutatást a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának *Hitéleti képzések és a tehetséggondozás fejlesztése* című pályázata támogatja.

A keresztyén nevelés mint bátorító nevelés

A pedagógushivatás képviselői jól tudják: a diákjaik számára átadandó szakmai tartalom túl kiemelten lényeges az átadás módjára is figyelemmel lenniük, hogy a diákok teljesebben értsék és megértsék az üzenetet, életükben minél inkább hasznosíthassák azt. Fontos a bennük megfogalmazódó gondolatok tudatosítása, ezek megosztásának biztatása, a közösség tétel is, amely egyben újabb összefüggések felfedezéséhez is hozzájárulhat. Ha a pedagógusok meghallgatják és építenek e gondolatokra, azzal a diákok további bevonódását, elmélyülését is támogatják – ez pedig mindannyiuk számára érték.

A keresztyén nevelők hivatását további rezdülések is kísérik: miközben tanításuk során átadni törekszenek, ők maguk mindig a gyermekek elrendelt útjának járását kell segítsék, mindeközben pedig tanítványok is maradnak, ők maguk is vezetve vannak e szerepükben. Figyelmüket még mélyebben fontos a személy teljességére és az ő jelzéseire is irányítani, miközben mindannyiuk „kezeit” a Gondviselő „fogja” és vezeti. Korántsem ér véget tehát ez a pedagógusi szerep a szakmai tartalom átadásával, sokkal inkább az ezen túli ráhangolódással, annak komplexitásával kezdődik (Németh 2014).

A református hittanoktatók szerepe a gyermekek, fiatalok számára a keresztyén élet értékeinek közvetítése, hogy azok befogadásával és megélésével (Bodó 2021: 5) életük teljesebbé válhasson. Mindehhez a keresztyén nevelők mintát és iránymutatást nyújtanak. „A református hittanoktatás célja [...] a tanítvánnyá tétel, azaz a tanítványi létre való nevelés, a tanítványi lét megélésének segítése és

áldásközvetítés” (2016. évi I. törvény a református hittanoktatásról), amelyhez bátorító nevelésük közvetlenül kapcsolódik.

A bátorítás gondolatköre a *Keresztyén bibliai lexikon* értelmezésében egyaránt vonatkozik a kitartás támogatására és megerősítésére: „mindig, minden körülmények között” folytatni azt az utat, amelyre elhívásunk van, hűséggel, szenvedések ellenére is. Átala emlékezhetünk a múlt már megvalósult értékeire, amelyhez szintén kitartás fűződött, s vonatkozhat a távoli jövőre, mintegy tudatosításként a kitartás céljára (Bartha 1993). A bátorítás tehát magában hordozza a kitartás értékét és támogatását, az adódó nehézségek vagy kételkedés ellenére is bizakodással, reménységgel haladni előre a küldetésekben, legjobb tudásunk szerint.

A bátorító nevelés szellemiségének forrását keresve kiemelendő, hogy a bátorságot az erkölcsi erények között Arisztotelész elsőként említi, erényként így a jóság és a kiválóság hordozója, mely gyakorlást kíván. A bátorítással tehát az erkölcsileg jó melletti kiállás kerül megerősítésre.

Az Újszövetségben a *tharrein*, *tharszein*, *thárszosz* görög kifejezések utalnak a bátorságra, melyek egyúttal vonatkoznak a bizalomra is. Bibliai igeszakaszokban a bátorítás többször a bizakodás megerősítésében fejeződik ki, pl. „Bízzál, fiam, megbocsáttattak bűneid.” (Mt 9,2), „Bízzál! Kelj fel! Hív téged!” (Mk 10,49), „Ezért bizakodva mondjuk: »Velem van az Úr, nem félek, ember mit árthat nekem?«” (Zsid 13,6). „Mondhatjuk a bátorságra, hogy lelki erény, de immár keresztyén értelemben. [...] a bátorságra vágyó ember számára új perspektívát ad.” (Bodó 2021: 9)

A személyiségfejlődés alapjaiban igen lényeges, hogy a nevelő(k) bátorítása elfogadást, együttműködést közvetítsen. „Ezt akkor teszi megfelelően, ha szeretettel figyel és gondozza a gyermeket” (Bodó 2021: 12), amely magában hordozza a gyermek szükségleteire hangolt figyelem biztosítását is (Erikson 2002, 1997). Ha a kisgyermek megtapasztalhatja, hogy bízhat nevelőiben, hiszen ők a belső rezdüléseire is fogékonyak, egyúttal önmagában is megerősödhet lélekben, hisz érezheti, hogy benne, saját magában is van érték, amely érdemes mások figyelmes kapcsolódására.

A nevelők tehát bátorításukat ugyancsak a bizalom élménynek támogatásával egységben fejezhetik ki leginkább. Különösen fontos mindez a nehézségek, tévesztések elbátortalanító hatása csökkentéséhez, hiszen akadályok esetén ez nyújthat belső támasztékot a folytatáshoz, így a nevelőknek még fontosabbá válik a szerepe a bátorító szeretet kifejezésével. „Ha személyes kapcsolatot építve a gyermekkel segíti kötődéseinek megélését, megszerzi rokonszenvét, szeretetét, nem korholja, nem szidalmazza, nem fenyegeti, nem büntetésekkel akarja ösztönözni, akkor a gyermek megerősödhet abban, hogy milyen hasznos távlatai lehetnek a gyengeségek legyőzésének. Kitarul számára a tanulás és tudás világa, és bátran szembenéz az újabb és újabb kihívásokkal” (Bodó 2021: 14).

Az ember igazi értékei nem bontakozhatnak ki teljességében a közösségének közreműködése nélkül, s a kölcsönösség elve kell érvényesüljön ebben a hatásrendszerben (Bresznyánszky 1998): kölcsönös tiszteleten alapuló kapcsolatokra van szükség az egyén értékeinek megmutatkozásához. A bátorítás elvei, legfontosabb kifejezőmódjai a következők:

- megbecsülni a gyermeket úgy, ahogy van;
- bizalmat mutatni iránta;
- hinni a gyermek képességeiben;
- elismerni a jó teljesítményt vagy igyekezetet;
- felhasználni a csoportot az egyén fejlesztéséhez;
- a csoportot úgy tagolni, hogy minden gyermek megtalálja a helyét benne;
- fokozatosan haladni a fejlesztésben, terhelésben;
- felismerni a gyermek erős oldalait és arra építeni;
- a gyermek érdeklődését figyelembe venni.

Mindezen elvek is éreztetik a meglévő értékekre való építkezés szerepét, amelynek kifejezéséhez leginkább a személyre hangolt figyelem, a ráhangolódás nyújt segítséget.

A református hittanoktatók hivatása és a bátorítás kommunikációs kifejezése

A református hittanoktatók keresztyén nevelői elkötelezettségének gyökere bibliai értékek közvetítése. Segítői hivatásként olyan

támaszt nyújtanak, amelyben „a másik iránti segítő törődés, az oda-fordulás a segítő Istenre utal” (Bakk-Miklósi–Hézszer 2023: 303), a gyermekekre való érzékeny figyelem így egyfajta bibliai „megérin-tettséget” hordoz (Németh 2012: 178; Fodorné Nagy 1996).

Kommunikációjukat a szeretet szövi át, „a bátorítás [pedig] ... a szeretet kifejezése” (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018: 182). A valódi biztatáshoz „figyelem, odafordulás, nyitottság, részvé-tel, együttérzés és alázat szükséges. A biztatás a másik embernek továbbadott jó hír része. [...] Az igazi dicséret, biztatás egyszerre épít, bátorít és vigasztal. [...] a teljes elfogadás jelenik meg benne. Mindez legintenzívebben a szeretetben összpontosul. [...] olyan szeretetkapcsolatról árulkodik, amelynek tagjai figyelnek egymásra, nyitottak és elfogadóak egymás iránt, képesek észrevenni és megé-rezni egymás gyengeségeit és erősségeit, s a jövő érdekében tudnak egymásnak segíteni. S ez a bátorítás képes a biztatás legmélyebb – és alapvetően biblikus – vonását elősegíteni: a közösségi élményt.” (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018: 182)

A biztatásnak további lényeges meghatározója: a hála kifejezése. Akiért hálát adunk, annak elismerjük értékeit, küzdelmeit és erő-forrásait, és egyben elismerjük a vele való közösség, lélekben való összetartozás vállalását.

A bátorítás, biztatás olyan dicséretként is tekinthető, amelyben a dicséret görög gyökerezésében benne lévő jelentéstartalom komple-xitása is megmutatkozik: megemlíteni valakit, különösen is tiszte-lettel említeni valakit, megígérni valamit, s „úgy beszélni valakiről, hogy abban már a szavak okos megformázása által is nyilvánvalóvá válik az elfogadás és tisztelet, valamint az üzenet súlya és jelentősé-ge” (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018: 181).

A tisztelet által a bátorítás, a biztatás magában hordozhatja ese-tenként hierarchikus viszonyulás kifejezését, de a református hit-tanoktatók kommunikációjában sokkal lényegesebb helyett a „part-neri” kapcsolat kifejezése (Kodácsy-Simon–Seresné Busi 2018: 181). Bibliai gyökerekre is építve láthattuk a tiszteletadás megmu-tatkozását a bátorítás fogalmának alapjaiban, ezt a nevelők társként kifejezhetik többek között a belső értékek elismerése által.

A megvalósult pozitív megnyilvánulások szóbeli megerősítésének ugyancsak lényeges szerepe van: azt kimondani, ami értéknek tekinthető, a képességekben, az erőforrásokban megragadható – a hiányok, nehézségek felemlegetése helyett. A humanisztikus pszichológia szemléletére is építve a támogató visszacsatolások a gyermekek motivációjának, elkötelezett bevonódásának fenntartásában is kiemelt szerepet játszanak, hosszabb távon is lelkesítést nyújtva számukra. Mindez megértést és együttérzést is kifejez, amelyek a biztonság, a bizalom élményének ugyancsak közvetlen támaszai. A bátorítás személyre hangolt figyelmet, ezzel a gondoskodást is kifejezi, általa az egyén nemcsak a célra, hanem a megtett útra is figyelemmel tud lenni, amellyel további inspiráló, lélekben megerősítő üzenet is rejlik önmaga számára. Segítőként a református hittanoktatóknak kiemelt feladata a gyermekek támogatása a számukra rendelt út járásában, kitartással, hűséggel, bibliai értékek mentén, bizakodással a célok megvalósításában. a hozzá ajándékkul kapott legjobb képességek kibontakoztatásával (Roeleveld–Kalkman–De Kool 2012).

Református hittanoktató hallgatók a bátorítás szerepéről és kifejezéséről

Kutatásunk során református hittanoktatókra mint segítőkre tekintünk, akik a gyermekek lelki egyensúlyának támogatásában bibliai értékek közvetítésével vesznek részt. Korábbi kutatásaink (Pap–Szetey–Fehér 2024; Pap–Szetey–Fehér–Lehoczky 2021) megerősítették a református hittanoktatók sokrétű szerepét a gyermekek képességeinek kibontakoztatásában: mind a kötődés biztonságélményét nyújtva, mind a bibliai igeszakaszok személyre hangolt üzenetein keresztül. Lelki támogatásuk mélységei több vonatkozásban biztos háttérként kísérik a képességfejlesztés folyamatát.

Jelen kutatásunkban a református hittanoktató hallgatók gondolatait vizsgáltuk a bátorító nevelésről és annak kommunikációs kifejezéséről. Hivatásukra a válaszok közös jegyeit alapul véve mint a gyermekek lelki erőforrásait gazdagító, lelki egyensúlyukat megsegítő, biztató, számukra érzelmi támaszt nyújtó hivatásra tekinthetünk.

A gyermekek lelki támaszául szolgáló segítő pedagógusi kommunikáció

A hallgatók egyéni gondolatait követve saját hivatásuk szemszögéből, a kommunikációs jellegzetességek nyomán válaszaik a következőkben foglalhatók össze:

A pedagógusi kommunikáció sajátosságai	A keresztyén pedagógusi kommunikáció értéktöbblete
együttérző bizalmat sugalló szeretettel teljes kedves türelmet és békességet hordoz magában elfogadó kompromisszumkész határozott hiteles	hála, áldás megélése szeretettel teljes alázatos, nyugalmas törődő, gondoskodó, gondviselő magatartás türelmes, elfogadó nem a saját érdekeit nézi küldetéseink elkötelezett követése sajátos bibliai szóhasználat pl. reménység, békesség, hálaadás

A pedagógusi kommunikáció alapvető jegyeihez, valamint keresztyén sajátosságaihoz kapcsolódó válaszok tendenciáját követve láthatóan hasonló gondolatok is megfogalmazódtak, pl. elfogadás, szeretet, türelem, békesség megnevezésével, s ezeken túli összecsengő tartalmakra is találhatunk, pl. elkötelezettség – határozottság, a saját érdeken túli figyelem – kompromisszumkésztség.

A hivatás által kifejeződő további bibliai értékek ugyancsak hangsúlyt kapnak a hallgatók gondolataiban, mint ahogyan pl. a hálaadás szerepe, a bátorításban rejlő „szeretettel teljes” viszonyulás és a másik fél személyére hangolt figyelemnek árnyalatai is többszörösen jelennek meg, pl. törődő, gondviselő, gondoskodó. Érződik a hierarchia nélküli, egyensúlyra törekvő közösségvállalás is, mint ahogyan hosszabb kifejtések során mindez értő-megértő és együttérző vonatkozásban is szerepet kap:

„csak úgy tudunk a gyermekeknek segíteni megérteni a világot,
ha mi is törekszünk *megérteni* őket”
„fontos, hogy a gyermekek *meghallgatásra* találjanak”

„fontos, hogy a gyermek is *kifejezhesse* gondolatait, érzéseit”
 „Tudnom kell, mivel tudom *bátorítani* a gyermekeket.”
 „... bátorítani a *jóra*, ezzel is érzi a szeretetemet és biztonságot adhatok neki”
 „Szükség van a *bizalom* megalapozására és megerősítésére.”
 „A gyermekek kommunikációja a pedagógussal *visszajelzés* arról is, hogy hogyan működik a csoport.”
 „*Közösség* vagyunk. Hogyan taníthatnék bármit, ha nem ismerném a gyermekeket, és nem tudnék hozzájuk kapcsolódni.”

A gyermeki lelki egyensúly megsegítése

A hallgatók számára megadott válaszlehetőségek értékelését kérve (1-5 közötti választással, ahol 1: legkevésbé fontos ... 5: leginkább fontos) hivatásuk tükrében, a gyermekek számára lelki támasz nyújtásához kapcsolódóan a következő sorrend formálódott:

bizalom, biztatás	a bizalom megalapozása a kapcsolatban	5
	biztatás, érzelmi megerősítés kifejezése	4,93
belső világ csend és megnyílás	a gyermekek belső világára való érzékeny ráhangolódás	4,75
	saját belső, egyéni megélések, érzések kifejezése	4,58
„vezetve, hordozva lenni”	a tanító egyúttal tanítvány szerep megélése	4,63
	bibliai értékek üzenete	4,53

Erikson bizalom-fogalomkörhöz kapcsolódó meghatározó gondolatait, valamint a bátorító nevelés mint a református hittanoktatók hivatásának pillére egyaránt megmutatkozott a hallgatók vélekedésében, e két szempont előtérbe kerülésében. A bizalom szerepe az emberi kapcsolatokban azáltal is hangsúlyba került, ahogyan a válaszokban a gyermekekre hangolt figyelem hangsúlya megelőzte a pedagógus saját belső megéléseinek követését, miközben nem feledve a „vezetve, hordozva lenni” tudatát és a Biblia értékeinek fontosságát.

Látható, hogy az értékelések közeliiek egymáshoz, ám tendenciájukat további szöveges megerősítések is kifejezték:

„ha megvan a bizalom, a gyermek nyitottabbá válik”
„csak úgy tudom biztatni és támogatni, ha ráhangolódok az ő bel-
ső világára”

„a biztatás pozitív hatást vált ki, megerősíti a gyermeket is hité-
ben”

„ha képesek vagyunk a gyermekek szemszögéből nézni a világot,
megtapasztalhatja azt a szeretetet, amit Isten ad nekünk”

A református hittanoktatók hivatásában kifejeződő bátorító neve-
lés gondolköre a bizalom, a ráhangolódás, a megerősítés értékeit a
szeretettel egységben, leginkább ez utóbbit forrásként tekintve bon-
takoztatható ki. A bizalom a bátorítás, biztatás gyökereként közvet-
len segítségül szolgál az egyéni képességek kibontakoztatásában, az
elkötelezett kitartás megerősítésében, az egyén számára rendelt út
járása során, mindezek által pedig a közösség számára is kifejezve
az emberség lélekben többé formáló erejét – ahogyan a válaszadók
is megfogalmazták reménységüket a témában:

„bizalom és biztonság érzésével a fejlődés is szárnyalhat”

„... biztonságot adni és éreztetni, hogy van kiben hinni, ha felad-
nánk”

„Bátorítom, hogy lépjen ő is az emberiség felé.”

Felhasznált irodalom

- Bakk-Miklósi Kinga – Hézser Gábor 2023. *Pasztorálpszichológia. Rendszerszemléletű alapok és gyakorlati szempontok segítőknek*. Kálvin Kiadó – Exit Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület. Budapest.
- Bartha Tibor 1993. *Keresztyén bibliai lexikon*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2/>
- Bodó Sára 2021. A bátorítás jelentősége a katechézisben. *Katechetikai füzetek* 1: 1. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Katechetikai Központ. Debrecen. https://ttre.hu/_projects/ttre/uploads/doc/239/hu/62b56464ef227bs-katechetikai-fuzet-1.pdf
- Brezsnyánszky László 1998. *A bátorító nevelés alapjai*. Altern füzetek 10. Iskolafejlesztési Alapítvány. Budapest.
- Bugán Antal 2019. Találkozások. In: Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára (szerk.): *Ösztönző lelkiség. Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem.

- Debrecen. 155–172. https://derek-k.drhe.hu/61/1/ATD13_BodoS-rep-arch.pdf
- Erikson, Erik H. 2002. *Gyermekek és társadalom*. Osiris Kiadó. Budapest. 243–271.
- Erikson Erik H. 1997. Az emberi életciklus. In: Bernáth Katalin – Solymosi László (szerk.): *Fejlődéslélektani olvasókönyv*. Tertia Kiadó. Budapest. 27–41.
- Fodorné Nagy Sarolta 1996. *A katechézis kommunikációs problémái*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest.
- Kodácsy-Simon Eszter – Seresné Busi Etelka 2018. Merünk-e dicsérni? A bátorító visszajelzések teológiai olvasatai és pedagógiai szempontjai. *Lekipásztor* 5: 180–183. https://medit.lutheran.hu/files/lekipasztor_2018_05.pdf#page=180
- Németh Dávid 2014. Empátia és felebaráti szeretet a keresztyén lelkigondozásban. In: Spannrafft Marcellina – Sepsi Enikő – Bagdy Emőke – Komlósi Piroska – Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla* 75. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. Budapest. 265–288.
- Németh Dávid 2012. *Pasztorálanthropológia I.* Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. Budapest. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/4402/nemeth_david_-_pasztoralanthropologia_i.pdf?sequence=1
- Pap Ferenc – Szetey Szabolcs – Fehér Ágota 2024. A hittanoktatás mint lelkigondozói kommunikáció. In: Tomori Tímea (szerk.): *Innováció a kommunikáció oktatásban*. A kommunikáció oktatása sorozat 16. Hungarovox Kiadó. Budapest. 211–219. http://komnev.hu/wp-content/uploads/2024/06/TKO-16_v7KESZ.pdf
- Pap Ferenc – Szetey Szabolcs – Fehér Ágota – Lehoczky Mária Magdolna 2021. Református hittanoktatók küldetése az érzelmi kötődés és a kapcsolatok támogatása jegyében. In: Furkó Péter – Szathmári Éva (szerk.): *Studia Caroliensia. Tudomány, küldetés, társadalmi szerepvállalás – a Károli Gáspár Református Egyetem 2020-as évkönyve*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó. Budapest. 21–34.
- Roeleveld, Evert – Kalkman, Bert – De Kool, Rieke 2012. *A keresztyén pedagógia esszenciája*. Református Pedagógiai Intézet – OGO – Driestar Educatief.
2016. évi I. törvény a református hittanoktatásról. http://regi.reformatus.hu/data/documents/2016/06/08/2007._evi_II._2016.I._HITTAN.pdf